

ДУХОВНІ КОНСТАНТИ У ТВОРЧОСТІ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО

Кінець XIX – початок XX століття – велика доба в історії української літератури, значення якої визначається і її перехідним характером (від епохи класичної української літератури до нової літературної доби), і її самоцінним внеском у творчий процес, зумовлений складністю історично-суспільних обставин, які наче відображають події кінця XVIII - початку XIX століття. Звідси – виняткова зацікавленість українських письменників формуванням нової естетичної самосвідомості, духовності і ментальності українського народу, узагальненням і розвитком єдиної національної літературної традиції.

Категорія духовності представляла собою великий інтерес для мислителів на всіх етапах розвитку світової філософської думки. За часів античності духовність розглядалася як прояв мислення, німецька класична філософія представляла її як діяльність самосвідомості, у російській філософії цей феномен трактується як усвідомлення людиною власної сутності. Процеси культурного відродження українського народу в творах молодих письменників доби кінця XIX – початку XX століття (Ольга Кобилянська, В. Стефаник, М. Черемшина, А. Чайковський, М. Яцків) піднімають також на нову висоту проблематику духовності особистості, актуалізують роль гармонії стосунків людини і навколишнього середовища. Питання духовного розвитку людини на зламі двох століть знаходиться в центрі уваги і сучасних науковців: М. П. Кодак «Психологізм соціальної прози», Н. Михайловська «Трагічні оптимісти. Екзистенційне філософування в українській літературі XIX – першої половини XX століття», Л. О. Гаєвська «Морально-етична проблематика української новели кінця XIX – початку XX століття», М. Г. Жулинський «Вірю в силу духа» тощо. Філософсько-психологічні дослідження на ґрунті аналізу проявів національної ментальності висвітлюють процес художнього осмислення нової особистості та розкриття її внутрішнього світу. Мета нашої статті – відображення ролі творчості Антона Крушельницького як визначального наставника духовного росту народу та митця з широким діапазоном проблематики духовності.

Період становлення Антона Крушельницького - прозаїка – це 90-ті роки XIX-го і початок XX століття. Література цього періоду – це віддзеркалення часу, душі чоловіка, її таємниці, психічних переживань. Мав рацію І. О. Денисюк, коли писав: «Нові письменники неначе проникають у душу людини й освітлюють її магичною лампою»[1, с. 309].

Так, в оповіданні «Непотріб», присвячений темі освіти селянських дітей, А.Крушельницький показує школу місцем, де панують жорстока муштра, сваволя тупих наставників, що й освіту робили засобом соціального, національного, духовного гноблення.

Шестирічного Михася батько записав до школи. Із щасливою посмішкою хлопчик день у день біжить, як він думає, «на дві-три години посидіти з товаришами» [2, с. 8]. Але реальність виявляється геть іншою: у школі «ні словом не обізвався ні до кого, дивися годинами на професора, тримай руки на лавці» [2, с. 8]. Вивчені букви хлопчик малює в книжці подарованим батьком олівцем, але за це професор б'є тростиною по пальцях. Незлюбив Михась професора, незлюбив і школу. Потім його послали в гімназію. «Сяде було над латиною – читає, не читає, а думкою увихається по своїм ріднім селі, по полях та лісах...» [2, с. 9]. Мріє про повернення додому з «доброю клясою», про зустріч із рідними. Аж раптом його викликає професор. Хлопчик переляканий, намагається відповісти, але не може. Професор перериває відповідь і мрії: «Сідай на місце!.. Тобі латину! – Тобі свині пасти!.. Ти тумане!.. – Прийдеш сидіти в неділю, будеш учити ся тут до вечера» [2, с. 15].

Основний конфлікт оповідання виникає між яскравим світом дитинства і нікчемною схоластикою. Ідея твору полягає в тому, що сучасна письменнику і педагогу А. Крушельницькому система освіти, побудована на авторитаризмі вчителів і бездумному заучуванні інформації, далека від життя. Вона не здатна оцінити яскраву, нестандартну особистість, розкрити її творчий потенціал, вона перетворює на непотріб дитину, яка не вкладається в окреслені рамки. З іншого боку, і сама шкільна наука перетворюється на «непотріб», бо не здатна збагатити душу дитини, а тільки нівечить її.

Безсилля схоластики розкривається за допомогою прийому «очуднення», який полягає в пошуку таких способів зображення дійсності, що роблять звичайні речі незрозумілими, показуючи їх з позиції невпізнання, нерозуміння або первинного сприйняття. Так, шкільна наука подається не у звичному оточенні образів із закріпленими функціями (учитель навчає, діти слухають, триває урок), а через сприйняття малого Михася. Хлопчик так до ладу і не зрозумів, у чому насправді полягає навчання і нащо воно потрібне. У його свідомості закріпились статичні картини (сидіти, ні з ким не розмовляти, дивитися на професора, руки тримати на столі, не рухатись). А ще – образа на товаришів, які шуткують з нього, «що такий слабкий, що бити ся ні з ким не хоче та тікає від усіх» [2, с. 9], нелюбов до професора, який хлопчика «бив тростиною, що маже по книжці» [2, с. 9]. Пізніше до цього переліку додаються незрозумілі «звуки», які треба вчити, та бажання «доброї кляси», щоб порадувати батьків.

Відтак шкільна наука у сприйнятті Михася виступає як щось позбавлене життєвого сенсу. Те, що пропонує школа, не знаходить відгому у свідомості хлопчика, водночас шкільні вимоги накладають заборону на все розмаїття життя. Утворюється порожнина, яку школа не в змозі заповнити.

Непотрібне відсиджування занять, страх перед професором, необхідність вчити незрозумілі «звуки» («Dis, duc, fac, fer...» [2, с. 12]) – все це призводить до «втечі». Неможливість втекти насправді, необхідність отримати освіту («Як будеш учити ся, то будеш паном» [2, с. 7]) вивільняють уяву хлопчика – він

втікає у спогади, фантазії. Михася підхоплює потік свідомості, майстерно переданий автором за допомогою прийому монтажу. І знов його життя сповнене яскравих барв, крізь які інколи «нахмареним» окриком професора проривається реальність.

Конфлікт творчості і схоластики виникає не випадково, він має соціальне і філософське підґрунтя, яке А. Крушельницький окреслює кількома штрихами, розкриваючи тим самим повний смисл назви твору.

Батько, «пригорблений» роботою, віддає сина в навчання, бо знає, що без освіти доля хлопчика нічим не буде відрізнитися від його власної. Щоб вирватися з безкінечного кола виживання, отримати шанс на краще життя, слід перейти межу між соціальними класами. У розумінні чоловіка все просто: «Як будеш учити ся, то будеш паном» [2, с. 7]. Отже, соціальне підґрунтя – це конфлікт між різними верствами суспільства: протиставлення «селяни-пани». Пан – будь-хто, вищий за простого селянина (нижче лише жебраки).

Михась вчиться, але всі його досягнення професор характеризує коротко: «Тобі свині пасти!.. Ти тумане!..» [2, с. 15]. Калічиться особистість заради сподіваної «доброї кляси», яка, швидше за все, не згодиться хлопцеві, бо він серед товаришів слабкий, «бити ся ні з ким не хоче та тікає від усіх» [2, с. 9], отже, не лідер. Натомість, у нього поетична душа, бо хмари «усміхають ся до нього» [2, с. 9], він любить свою родину, має живу уяву, вміє мріяти. Так уважний аналіз відкриває перед читачем філософське підґрунтя твору – конфлікт між еволюцією (як процесом самовдосконалення людської душі) та цивілізацією (як чим далі більшим і швидшим ускладненням умов і правил виживання людини в соціумі).

То що ж є «непотріб»? Творча особистість для авторитарної схоластичної системи чи пуста схоластика для поета? «Селяни» для «панів» чи надаремні зусилля вирватися з «селянства» в «панство» для селян? Людська душа для соціуму чи умовності цивілізації порівняно з пізнанням Бога в собі? Автор залишає питання відкритими, даючи таким чином читачеві обирати самому.

Отже, ввібравши в себе кращі здобутки художніх досягнень літератури, творчість Антона Крушельницького – це втілення творчої енергії митця в кожному конкретному вияві, що стимулює духовний розвиток сил людини. Духовність, віра, стан душі особистості є визначальною характеристикою автора та його персонажів. Цілком погоджуємось з А. І. Комаровою, що «духовність – це основа створення внутрішнього світу, в основі якого не безвідповідальне знання, а палаюче серце, через яке проходить чіткий перетин добра і зла. Духовності без віри немає, - стверджує вчена, - а віра – це стан душі, спосіб життя» [3, с. 17].

Такий ракурс погляду на таємниці духовних проявів особистості піднімає до світла якості людини, постає дієвою силою формування духовності, стимулює процеси самореалізації, самовияву, що дозволяє педагогам, вихователям, філологам використовувати мистецтво, а саме творчість А. Крушельницького, з метою впливу на особистість, а також, поглиблення

уявленнь про художню своєрідність літературного процесу означеної доби, конкретизації естетичних принципів розвитку раннього українського модернізму.

Література

1. Денисюк І. О. Літературознавчі та фольклористичні праці / І.О.Денисюк. – Т.2. – Л., 2005. – 528 с.
2. Крушельницький А. В. Сьвітла і тіни: оповідання / А.В.Крушельницький. – Л., 1900. – 63 с.
3. Комарова А. І. Духовність, духовний розвиток особистості і Православ'я // Духовність як основа консолідації суспільства / Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. – Т.16. – К., 1999. – С.17 – 46.
4. Жулинський М. Г. Вірю в силу духа: І. Франко, Л. Українка і М.Грушевський у боротьбі за піднесення політичної і національної свідомості української людності / М. Г. Жулинський. – Л., 1999. – 104 с.
5. Колесник П. Українське оповідання / П. Колесник // Антологія українського оповідання. – Т.1. – Л., 1960. – С. 5 – 50.

ДУХОВНІ КОНСТАНТИ У ТВОРЧОСТІ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО

Новицька Оксана Анатоліївна

Стаття присвячена відображенню ролі творчості А. В. Крушельницького як визначального наставника духовного росту народу та прозаїка з широким діапазоном проблематики духовності. У роботі з'ясовується характер прози письменника, базованої на синтезі традицій української літератури та модерних новацій у ній.

Ключові слова: духовність, духовні константи.

ДУХОВНЫЕ КОНСТАНТЫ В ТВОРЧЕСТВЕ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦКОГО

Новицкая Оксана Анатольевна

Статья посвящена отображению роли творчества А. В. Крушельницкого как выдающегося наставника духовного роста народа и прозаика с широким диапазоном проблематики духовности. В работе определяется характер прозы писателя, основанный на синтезе традиций украинской литературы и современных новаций в ней.

Ключевые слова: духовность, духовные константы.

SPIRITUAL CONSTANT IN THE WORK OF ANTON KRUSHELNYTSKY

Novitska Oksana Anatoliyivna

The article is devoted to the investigation of the spiritual category in A. Krushelnytsky's creativity and the characters of the writer's literary heritage. The

author of the article analyses basic peculiarities of the man in the writer's art inner world creating, interdependency of the spirituality from belief and vice versa.

Key words: spiritual, spiritual const.

УДК 821.161.1.09“18”(045)

Сергей Плотников

ПРОБЛЕМА СМЫСЛА ЖИЗНИ В ТВОРЧЕСТВЕ РУССКИХ ПИСАТЕЛЕЙ XIX в.

Актуальность избранной темы обуславливается как общекультурными, так и внутрилитературными задачами. И те, и другие связаны с переходом к некоему новому культурно-историческому периоду существования «русского суперэтноса» (Л. Н. Гумилев) и необходимости переосмысления культурного наследия, во многих случаях до неузнаваемости искаженного атеистическим, то есть не присущим собственно русской культуре, взглядом на суть и ценность культурных процессов, в том числе литературного процесса.

Остроту проблеме придают, впрочем, не только искаженные отношения к прошлому, но и все настойчивее заявляющие о себе представления о будущем, в котором не находится место абсолютным ценностям, по крайней мере не формальное (не фарисейское) место. Сергей Сергеевич Аверинцев в статье «Несколько соображений о настоящем и будущем христианства в Европе» писал, что «“дух времени” проявляет себя как абсолютный релятивизм, который готов признавать все, что угодно, кроме поисков абсолютной истины», и далее: «Радикальный релятивизм и прагматизм в сочетании с практикой модного образа жизни порождают весьма специфическое состояние души, при котором вопрос о бытии Божиим, не получая отрицательного ответа (как у атеистов. – С. П.), утрачивает – заодно со всеми остальными “последними” – всякую серьезность». И вот она угрожающая актуальность: «В перспективе феноменологии человеческих типов это гораздо страшнее, нежели атеизм» [1, с. 90].

В данной статье мы ставим перед собой скромную цель, а именно показать возможность и необходимость отдельного, тщательного, разностороннего и глубокого анализа проблемы смысла жизни в творчестве русских писателей XIX в., обратившись к нескольким, на наш взгляд, убедительным примерам, демонстрирующим, что данная тема находится отнюдь не на периферии творчества большинства русских писателей.

Прежде всего, необходимо указать на место данной проблемы в личной культуре человека и культуре всего общества. Названная проблема не есть одним из важнейших мировоззренческих понятий, имеющих определенное значение для становления духовно-нравственного облика личности. По данным морфологии культуры именно ценностно-смысловое ядро является